

JEZIČKA SPOSOBNOST ROMA I ROMKINJA DA UČE JEZIKE: STEREOTIP ILI POSEBAN DAR

Apstrakt: Romska deca su bilingvalni govornici jer pored usvojenog maternjeg jezika, u predškolskoj ustanovi prilikom pripreme za upis u školu, uče da koriste i jezik okruženja, a u predškolskoj ustanovi, kao i tokom osnovnoškolskog obrazovanja usvajaju još jedan strani jezik. Cilj ovoga rada jeste da proverimo da li se radi o stereotipu ili o posebnoj nadarenosti romske dece za učenje i usvajanje više jezika u vojvodanskom kontekstu. Empirijski materijal je sakupljen anketiranjem četiri različite grupe građana u Vršcu: 1. vaspitači u (državnim) predškolskim ustanovama u kojima ima romske dece sa kojom se realizuje pripremni predškolski program; 2. roditelji romske dece, 3. romski studenti Visoke škole strukovnih studija za vaspitače „Mihailo Palov” u Vršcu koji pohađaju program na romskom jeziku, 4. eksperti za dvojezičnost u Vojvodini. Očekivani rezultati jesu da se pokaže darovitost za bilingvizam romske dece bez obzira na uslove u kojima žive. Pošle smo od dve hipoteze: hipoteza 1 (H1) bila je ispitati *da li su Romi daroviti za jezike*, a hipoteza 2 (H2) *dar za učenje i korišćenje jezika kod Roma i Romkinja nije posebna naklonost, nego jedan od načina opstanka* – uslovi života, u praksi, navode ih da savladaju jezike onih sa kojima žive (duže ili kraće). Ipak, pažnja da ne dođe do jezičke interferencije aktivira posebne mentalne procese, pa se može reći da bilingvalni govornici (u ovom slučaju romska deca), aktiviraju više mentalnih procesa tokom govora od dece koja nisu bilingvalni govornici. Ispitani eksperti se slažu oko hipoteze da dvojezičnost ima veoma veliki uticaj na razvoj darovitosti. Razmatranjem stavova ispitanika, došle smo do zaključaka koji potvrđuju prvu hipotezu. Zaključujemo i da društvo u kojem žive nameće obavezu da Romi govore više od jednog jezika, što su oni tokom vekova prihvatili a zarad opstanka i bolje integracije.

Cljučne reči: romski jezik, dvojezični govornici, darovitost i romska deca, istraživanja, deca predškolskog uzrasta. / Kija vobengi: Rromani čhib, bilingvalno vakeripe, talento pale čhibja thaj romane čhavorra, rromidata, čhavorra ande angleškolako nivel.

1. Uvod

Poznato je da postoje mnogi stereotipi o članovima romske zajednice u Srbiji. Svenka Savić je ispitala studente na Odseku za srpski jezik i lingvistiku Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu (2000) i ustanovila inventar stereotipa te grupe ispitanika u odnosu na ženski deo te zajednice – na Romkinje. Ako se pogleda spisak njihovih stereotipa (*prljavi, neradni, krađu*), nijedan se ne odnosi na znanje jezika – bilo u pozitivnom ili negativnom smeru. Međutim, u široj javnosti postoji uverenje da su Romi i Romkinje daroviti za jezike jer, prolazeći u svojim putovanjima kroz različite zemlje, oni (brzo) nauče jezike tih zemalja, što im je omogućavalo bolje prihvatanje od strane šire zajednice. Dakle, brzo učenje jezika, osiguravalo bi im dobru adaptaciju na novu sredinu. Sve navedeno se može videti u romskom jeziku, u kojem su se do danas zadržale reči iz grčkog, turskog, persijskog govornog područja.

Cilj ovoga rada jeste da proverimo da li se radi o stereotipu ili o posebnoj nadarenosti romske dece za učenje i usvajanje više jezika u vojvodanskom kontekstu. *Hipoteza* jeste da *dar za učenje i korišćenje jezika kod Roma i Romkinja nije posebna naklonost, nego jedan od načina opstanka* – uslovi života, u praksi, navode ih da savladaju jezike onih sa kojima žive (duže ili kraće).

¹ maleksandrovic@yahoo.com

² eldena.stanic@gmail.com

1.1 Kontekst jezika i bilingvizam

Deca u ranom uzrastu razvijaju sposobnost za apstraktnu misao i njeno izražavanje ne samo kroz koordinisane pokrete ruke i mozga pri interakciji sa okruženjem, već i kroz svoje rano iskustvo sa jezikom. Inteligencija dece je stoga blisko povezana sa kvalitetom i rasponom njihovog izlaganja jeziku. Polazeći od navedenog, inteligenciju možemo definisati tako da se sastoji od dve ključne, međusobno povezane komponente. Prvo, inteligencija uključuje stvaranje ideja i namera, zajedno sa sposobnošću da se proučavaju i razumeju takve misli razmišljanjem o njima i njihovim daljim formiranjem u sistematske odnose i logički organizovane matrice. Drugo, inteligencija zahteva sposobnost da se ove kreacije, kao rezultat analitičke i sintetičke misli, uzmu i upotrebe da bi se bolje razumeo svet. Dakle, moramo biti sposobni ne samo da produktivno i nezavisno delamo iz svoje kreativne, disciplinovane misli, već i da objasnimo šta smo učinili i šta sledeće želimo da uradimo. Razvoj jezika ima ogroman uticaj na intelekt deteta, zato što utiče na njegovo razumevanje onoga što se događa oko njega i na njegovu sposobnost da saopšti drugima svoje potrebe.

Kvalitet jezika kojem je dete izloženo trajno menja i strukturu i funkciju njegovog mozga. Istina je da geni igraju ulogu u detetovoj sposobnosti da razvije jezik, baš kao što utiču na njegovu visinu i boju očiju. Međutim, istraživači su utvrdili da je sposobnost čitanja nasledna samo do 50%, a kapacitet za spelovanje u samo 20%. Ova statistika pokazuje da postoji ogromna mogućnost za uticaj okruženja u ove dve oblasti. Ovaj uticaj ne zahteva da roditelji budu visokoobrazovani ili dobrostojeći. Umesto toga, istraživanje ukazuje da je najznačajnija varijabla roditeljski način interakcije sa detetom. Utešno je da roditeljima nije neophodno visoko obrazovanje (pa čak ni pismenost) da bi pomogli svojoj bebi da uspostavi zdravu osnovu za razvoj jezika. Međutim, roditelj treba da zna šta njegovoj bebi pomaže, a šta ne. Pre svega, važni su dobra gramatika i jasan izgovor, a količina reči kojoj je beba izložena neposredno je povezana sa njenim razvojem jezika. Najvažnije je da se broje reči koje su direktno upućene bebi. Kasnije, treba obratiti pažnju na detetove odgovore i pokušaje da upotrebe zvuk kao značenje. Ako se propuste prvi pokušaji, možda dete neko vreme neće pokušavati da govori. Ponovo izgovaranje njihovih fraza ili reči bez daljih komentara, dovoljna je pomoć za njih. Deca nastoje da kopiraju jezik koji čuju oko sebe, bio on maternji ili ne.

Maternji jezik je jezik koji osoba usvaja od rođenja. Kaže se i da je to jezik na kojem mislimo, sanjamo i računamo, budući da sve te funkcije spadaju u onu vrstu koja se usvaja u prvom jeziku. Može se javiti i slučaj dva maternja jezika kada roditelji imaju različite maternje jezike, a svaki od njih podjednako usmerava svoju pažnju i govori sa detetom na svom jeziku; tada će dete odrastati sa dva jezika, koja će učiti istovremeno.

Bilingvizam se definiše kao sposobnost pojedinca da koristi dva jezika. U kojoj meri je pojedinac sposoban da koristi ova dva jezika, pitanje je oko koga se naučnici ne slažu. Za jedne je to kada osoba koristi oba jezika kao izvorni govornik. Drugi kažu da je osoba bilingvalna ako, osim veština u maternjem jeziku (govor, slušanje, razumevanje, pisanje i čitanje), poseduje makar jednu od ovih veština i u drugom jeziku. Ipak, pasivno znanje jednog jezika predstavlja **semilingvizam**.

U praksi treba da razlikujemo sledeće:

- *rani bilingvizam* – predstavlja usvajanje oba jezika do četvrte godine;
- *kasni bilingvizam* – predstavlja usvajanje drugog jezika posle četvrte godine života;
- *simetrični bilingvizam* – označava podjednako poznavanje oba jezika;
- *asimetrični bilingvizam* – označava slabije poznavanje drugog jezika;
- *aktivni bilingvizam* – ostvaruje se u govoru i pisanju, dok se pasivni ostvaruje u slušanju, razumevanju i čitanju.

2. Romski jezik u nastavi

Godine 1990. godine održan je Četvrti svetski kongres Roma u Varšavi i osnovana Komisija za standardizaciju jezika Roma. Od tada se radi na izradi nastavnih programa i obučavanju nastavnog kadra za romski jezik. Romski jezik je zvanično standardizovan u Srbiji 2013. godine od strane Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine.

Od školske 1997/1998. godine prvi put je pokrenuta nastava romskog jezika kroz izborni predmet *Romski jezik sa elementima nacionalne kulture u Vojvodini*, koji je pokrenula Matica romska, čiji je predsednik bio romolog Trifun Dimić. Prve osnovne škole koje su realizovale izborni predmet bile su u Tovariševu i Obrovcu, sa sedamdeset učenika od prvog do osmog razreda. Danas se izborni predmet *Romski jezik sa elementima nacionalne kulture* izučava u trideset osnovnih škola širom Srbije sa preko 1.200 učenika od prvog do osmog razreda.

Nastavni plan i program za *Romski jezik sa elementima nacionalne kulture* napisan je u decembru 1998. godine, dok su izmene bile: 2006–2008; 2013; 2018–2020. godine od strane radne grupe Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine.

Školske 2015/2016. godine pokrenut je na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu izborni predmet *Savremeni romski jezik*, koji se realizovao dve godine. Zbog nezainteresovanosti studenata, nastava se danas ne odvija. U predškolskim ustanovama u Srbiji, svega dve predškolske ustanove imaju po jedno pripremno predškolsko odeljenje na romskom jeziku: Predškolska ustanova „8. mart” u Preševu, u kojem se priprema odvija od 2006. godine, a pri Osnovnoj školi „Branko Radičević” u Bujanovcu predškolski program ostvaruje se od 2007. godine.

Na Visokoj školi strukovnih studija za vaspitače „Mihailo Palov” u Vršcu, od školske 2009/2010. godine odvija se program za buduće vaspitače na romskom jeziku u okviru Katedre/Stručnog veća za maternje jezike. Godišnje je obezbeđeno deset budžetskih mesta za upis romskih studenata u ovu školu. Za deset godina postojanja programa na romskom jeziku, diplomiralo je 25 studenata romske nacionalnosti.

Možemo uočiti da se romski jezik kao maternji, nedavno počeo negovati kroz obrazovni sistem. Naročitu pažnju zavređuje podatak da se danas u svega dve predškolske ustanove u Srbiji neguje maternji jezik, što ukazuje na činjenicu da se veoma malo poklanja pažnja negovanju maternjeg jezika kroz obrazovni sistem, mada se u naučnim krugovima piše o značaju negovanja maternjeg jezika u ranom uzrastu (Mikeš, 1996).

Za romsko dete polazak u predškolsku ustanovu predstavlja veliki izazov. Pored usvajanja novih informacija, dete treba da se adaptira na određenu vrstu komunikacije sa vršnjacima i odraslima, ali isto tako, mora da pazi da ne dođe do jezičke interferencije srpskog i romskog jezika. I pored toga, defektolog logoped Sanela Raičević navodi da bilingvalna deca mnogo brže uče nove reči, brže uče pesme, naročito one koje se rimuju, mnogo brže generalizuju novonaučene reči i mogu da ih koriste u novim situacijama, lakše rešavaju problemske situacije, imaju veću sposobnost imitacije gestova i glasova, bolji su govornici, lakše manipulišu rečima i lakše uspostavljaju komunikaciju i sa vršnjacima i sa širim okruženjem kao što su vaspitači, komšije, rodbina. Ovakvi govornici, takođe, i brže i lakše uče, jer se stalno nalaze u situaciji da prelaze sa jednog jezika na drugi, razvijajući time više kognitivne procese i mehanizme kao što su inhibicija i selektivna pažnja. Na ovaj način deca svoj mozak često postavljaju pred nove izazove što im kasnije koristi u daljem obrazovanju.

3. Instrument istraživanja

Za potrebe ovog rada sakupljen je empirijski materijal anketiranjem četiri različite grupe građana u Vršcu: vaspitači u (državnim) predškolskim ustanovama u kojima ima romske dece sa kojom se realizuje pripremni predškolski program (5); roditelji te romske dece (8); romski studenti Visoke škole strukovnih studija za vaspitače „Mihailo Palov”, u Vršcu koji pohađaju program na romskom jeziku za vreme studija, a koji imaju aktivnosti sa romskom decom u predškolskim ustanovama (10); eksperti za dvojezičnost u Vojvodini (4).

4. Rezultati istraživanja i diskusija

Upitnik za vaspitače (v. Prilog 1) popunilo je pet vaspitača u državnim predškolskim ustanovama u Vršcu, koji su u vreme anketiranja imali šestoro romske dece u pripremnoj predškolskoj grupi.

Kroz upitnik se došlo do podataka da su deca uglavnom redovno pohađala (jedno dete ne pohađa redovno) predškolsku ustanovu i da su sva deca uključena u sve aktivnosti koje se realizuju u predškolskoj ustanovi. Na pitanje: Da li deca iskazuju neki talenat prilikom realizacije aktivnosti? – svi vaspitači su dali potvrđan odgovor, navodeći da su to najčešće muzičke aktivnosti – narodne igre, likovne i fizičke aktivnosti. Sva deca romske nacionalnosti u anketiranim vrtićima aktivno govore srpski jezik, dok romski govore sa drugom romskom decom iz vrtića ili isključivo sa roditeljima (jedno dete). Uglavom su sva deca (sem jednog) uključena u učenje drugog stranog jezika; aktivna su, savladala su početni nivo jezika i iskazuju veliku zainteresovanost za jezik.

Iz navedenih podataka može se zaključiti da uglavnom sva deca koja su obuhvaćena ovim istraživanjem (sem jednog deteta koje ne pohađa redovno predškolsku ustanovu, te stoga nije ni aktivno uključeno u redovne aktivnosti), pokazuju zainteresovanost kako za upotrebu maternjeg romskog jezika tako i za učenje stranog jezika, pored toga što aktivno govore i srpski jezik. Dakle, deca u predškolskom uzrastu aktivno govore maternji jezik, zatim srpski kao jezik sredine i poznaju početni nivo stranog jezika koji se uči u predškolskoj ustanovi u Vršcu. Ovde možemo govoriti o višejezičnosti romskog deteta u predškolskoj ustanovi.

Upitnik za roditelje (v. Prilog 2) popunilo je osam roditelja iz Vršca, od kojih šestoro ima po jedno dete u predškolskoj ustanovi, a dvoje ispitanih roditelja ima (ili je imalo prethodnih godina) po dvoje dece u predškolskoj ustanovi. Svi roditelji su naveli da deca nisu iz mešovitog braka i da kod kuće razgovaraju romski sa detetom. Samo jedan roditelj od ispitanih, brani detetu da govori romski u predškolskoj ustanovi, a kao razlog navodi „da ne meša srpski i romski jezik”. Deca po mišljenju roditelja dobro govore srpski sa vršnjacima u predškolskoj ustanovi, dok pet od osam roditelja navodi da je dete bilo u situaciji da govori pored srpskog još jedan strani jezik, engleski. Troje roditelja nije navelo tu mogućnost. Interesantan je podatak da je četvoro roditelja od osam ispitanih, navelo da njihovo dete iskazuje zainteresovanost za učenje stranog jezika, dok romski jezik deca isključivo govore kod kuće sa roditeljima i rodbinom, kako je navelo sedam od osam ispitanih roditelja.

Može se zaključiti da roditelji podstiču decu da neguju maternji jezik (od osam ispitanih, jedan roditelj isključuje navedenu mogućnost) i van kuće, kao i da shvataju značaj učenja stranog jezika pored jezika sredine. Dakle ovde je reč o auditivnoj dvojezičnosti „koja pretpostavlja svesnost deteta i njegovog okruženja o pripadnosti određenoj kulturnoj zajednici, koja ima pozitivne stavove u odnosu na nematernji jezik i kulturne tekovine na tom jeziku” (Mikeš, 1996).

Upitnik za studente (v. Prilog 3) obuhvatio je 10 studenata na programu za romski jezik, koji su imali mogućnost da obavljaju praksu dva puta nedeljno u objektu *Pčelica* Predškolske ustanove „Čarolija” u Vršcu. Studenti su uglavnom pričali romski (šestoro od

četiri ispitanica) sa decom, a kao razlog zbog kojeg ispitanici nisu razgovarali sa decom na romskom jeziku navode svoj strah da „ne poznaju dovoljno dobro dijalekat kojim govore deca”. Svih deset ispitanih studenata nije primetilo da deca nemaju stigmu prema romskom jeziku i da ga rado govore kada imaju priliku za to. Po mišljenju sedam studenata, deca poznaju srpski jezik *vrlo dobro*, dvoje studenata je navelo da deca *odlično* poznaju srpski jezik, a jedan student je na skali izabrao ocenu *dobro* poznavanje srpskog jezika.

Na skali za ocenjivanje poznavanja romskog jezika, studenti su ocenili da deca romski jezik poznaju: *odlično* (četiri studenta), *vrlo dobro* (četiri studenta) i *dobro* (dva studenta).

Studenti smatraju da deca *dobro* poznaju neki strani jezik – engleski na početnom nivou (pet studenta), *odlično* (jedan student), *vrlo dobro* (četiri studenta). Devet od deset ispitanih studenata navodi da je primetilo određene talente kod dece i to prilikom muzičkih aktivnosti, likovnih aktivnosti, kod glume i recitala, kao i činjenicu da deca pokazuju zainteresovanost za učenjem novih reči u romskom jeziku u sklopu aktivnosti koje imaju sa decom.

Iz navedenih podataka možemo zaključiti sledeće: deca u predškolskoj ustanovi pričaju romski jezik ukoliko im se za to pruži mogućnost (u ovom slučaju sa romskim studentima ili vršnjacima), deca dobro poznaju srpski jezik kao jezik sredine u kojoj žive i na kojem će se dalje školovati, ali, isto tako, dobro govore i romski jezik i, po mišljenju studenata, pokazuju zainteresovanost i za učenje stranog jezika u predškolskoj ustanovi, u ispitanom slučaju engleskog jezika. Većina studenata je primetilo tokom aktivnosti sa decom određene talente ističući talente za muzičke aktivnosti, likovne aktivnosti, glumu i druge aktivnosti, što ukazuje na to da deca poseduju različite talente ukoliko im se omogući da ih iskazuju i neguju od ranog detinjstva.

Upitnik za eksperte (v. Prilog 4) popunilo je četiri eksperta koja se bave, kroz rad na akademskom nivou, decom predškolskog uzrasta. Po mišljenju dva anketirana eksperta, na pitanje da li dvojezičnost kod dece u ranom uzrastu može imati negativne efekte na razvoj govora, odgovor je bio potvrđan, a razlozi za to su: *Pojedina deca neće do maksimuma razviti govorne sposobnosti koje se odnose na jedan jezik, ali i razvoj mišljenja; Nepravilna artikulacija glasova, mešanje reči iz dva jezika, nepravilna deklinacija i konjugacija, redosled reči u rečenici, može da bude nepravilan i dr.* Jedan anketirani ekspert naveo je da dvojezičnost nema negativne efekte, ali da se: *kod dece koja od rođenja istovremeno usvajaju nekoliko jezika, razvoj govora može odvijati nešto sporije u odnosu na jednojezične vršnjake.* Većina od ispitanih eksperata smatra da se sposobnost za dvojezičnost može svrstati u dar za jezike, dok na pitanje da li su pripadnici manjinskih jezičkih zajednica u Vojvodini više izloženi pritiscima za usvajanjem više od jednog jezika, mišljenja eksperta su podeljena. Dvoje eksperata smatra da manjine nisu izložene pritiscima već okolnostima koje pogoduju usvajanju više od jednog jezika, dok su dvoje eksperata potvrdila da manjine trpe pritiske jer: *... sistem i mere očuvanja maternjeg jezika u državi nisu dobro organizovani: romska zajednica nema obrazovanje na romskom jeziku u predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju pa odmalena sve komuniciraju u javnosti na srpskom, jer pripadnici većinskog naroda ne moraju da znaju ili da uče nacionalne jezike obavezno, ne znaju romski ili neki drugi jezik manjine.*

Svi eksperti su se složili oko pitanja: Da li smatrate da su romska deca darovitija od druge dece kada je u pitanju sposobnost za učenje više jezika? Odgovorili su odrično uz obrazloženje jedne ekspertkinje: *Romska deca su primorana da znaju više od jednog jezika ako se kreću u okruženju većinskog naroda ili naroda neke druge nacionalne zajednice (kao što su mađarska ili slovačka u Vojvodini), naročito od ranog detinjstva, pa se onda taj društveni pritisak primećuje u javnosti i tumači kao da su deca posebno darovita za dvojezičnost, a ona su posebno pritisnuta da tako čine, opstanka radi.*

Svi ispitani eksperti slažu se da dvojezičnost ima veoma veliki uticaj na razvijanje darovitosti dece za jezike navodeći sledeće argumente: *Poznato je da su sve kraljevske porodice od davnina obraćale pažnju na učenje više jezika svoje dece i to odmalena, dakle potreba za znanjem jezika je deo društvene moći vladajuće elite; Sposobnost dece za jezik je urođena, a izloženost raznim stvarima u društvenom okruženju različitim podsticanjem potrebe deteta da usvaja i uči druge jezike u prirodnim situacijama, kao što su odeljenja u kojima su deca različitih maternjih jezika; Romsku decu niko ne pita za njihovo znanje romskog jezika u odeljenjima u kojima su sa decom iz većinskog naroda, koja, naravno, znaju samo jedan jezik (ne samo u Srbiji nego i drugde gde Romi žive); Poznajući i opšteći na dva jezika, stiče se mogućnost kontakta sa više različitih kulturnih i drugih obrazaca i sredina, kao i govornika, samim tim, povećavaju se mogućnosti da se darovitost prepozna i dalje razvije.*

Na pitanje: U kojoj meri sredina u kojoj dete odrasta utiče na dvojezičnost? – svi ispitani eksperti odgovorili su da je sredina presudna za podsticanje dvojezičnosti: *Sredina je presudna, a naročito državna politika o višejezičnosti (koja sada izostaje). Danas engleski jezik dobija veliku cenu u raznim situacijama, poželjno je da dete bude dvojezično srpsko–engleski, uvodi se u obrazovni sistem rano, ali jezici nacionalnih zajednica u Vojvodini se sve manje uče od strane većinskog naroda. Romski jezik nije društveno vrednovan kao jezik koji ima moć, pa ga tako ne uče ni romska deca.*

Na pitanje: Da li su deca iz mešovitih brakova često dvojezična? – svi ispitani eksperti odgovorili su potvrdno, uz obrazloženje: *Mogu biti dvojezična zahvaljujući govornim modelima uže (otac, majka) i šire porodice (baba, deda, ujak, stric i sl.). Pravilo tokom usvajanja: Jedna osoba – jedan jezik; Ako roditelji dosledno o tome vode računa da je jezik važan, i presudan za identitet deteta. Na primer, mešovite porodice iz Vojvodine koje su emigrirale u zemlje Evropa poslednjih decenija, imaju decu u obrazovnom sistemu te zemlje, kod kuće sa ocem govore jedan jezik, sa majkom drugi, dakle dnevno tri jezika. Primera iz mešovitih brakova ima mnogo, jedan ćemo izdvojiti³:*

Odrasla sam u tradicionalnoj porodici u kojoj je romska čast, muško dete – naslednik, tradicija, kultura i jezik – oličenje poštene, ponosne porodice i loze Nikolića. U kući su stariji govorili romskim jezikom, dok smo mi, deca, koja su pohađala predškolske ustanove, govorila jezikom većinskog stanovništva – srpskim. Živeli smo u ulici koja je nosila slovački naziv, a i u komšiluku su živeli sami Slovaci. I dan-danas, razumem i govorim slovački. Deda, kao glava porodice, insistirao je da i mi govorimo romskim jezikom. Druženje sa romskom decom, pohađanje romskog folkloru, razgovor sa ukućanima na romskom jeziku, učinio nas je bilingvalnim govornicima. Danas, govorim, pišem i predajem na romskom jeziku. Poštovanje romskih običaja, još za moju majku, bilo je zastarelo. Ona je poslednja iz naše porodice koja se udala po tradicionalnim običajima.

Odabravši za životnog saputnika nekoga ko nije iste nacije, došlo je do porodičnih neslaganja. Uprkos svemu, danas imamo dvoje dece, u kući govorimo uglavnom srpskim jezikom, ali sa ciljem da negujem i sačuvam od zaborava maternji jezik, svoju decu učim i romski. Srećna sam što je i suprug taj koji podstiče govor na oba jezika, istražujući i ispitujući me o značenju romskih reči i njihovoj osnovi, u prisustvu dece. Dete koje ima tri godine veoma lako bira reči, recituje i broji na oba jezika i nema poteškoća prilikom prelaska sa jednog jezika na drugi, štaviše zainteresovano je za nove reči izgovorene na jednom jeziku i prevedene na drugom, iznova.

³ Primer iz života Eldene Stanić, koautorke ovog rada.

5. Zaključak

Po mišljenju eksperata romska deca nisu posebno darovitija za jezike od druge dece, a sredina je presudna za sticanje znanja više od jednog jezika (vršnjaci iz drugih manjinskih grupa, komšije, roditelji iz različitih jezičkih grupa itd.). S obzirom na to da je istraživanje rađeno u Vojvodini koja je multietnička sredina, sem romske dece i druga deca su u prilici da nauče bar još jedan jezik pored maternjeg, što je dovoljan pokazatelj koliko sredina može znatno uticati na višejezičnost. Obrazovni sistem u Srbiji ne čini dovoljno na afirmaciji i negovanju romskog jezika od predškolskog do visokoškolskog obrazovnog nivoa. Razloge za to možemo potražiti između ostalog i u neadekvatnoj jezičkoj politici Roma. Iz tog razloga često se dešava da dete kao bilingvalni govornik usled usvajanja drugog jezika prikriva ili čak odbacuje svoj maternji jezik koji je povezan sa identitetom. Podsticanje bilingvizma ne bi trebalo da predstavlja, ni u kom slučaju, potiskivanje maternjeg jezika, već njegovo priznavanje i negovanje.

Literatura:

- Bugarski, R. (1984). *Jezik i lingvistika*. Beograd: Nolit.
- Dimić, R. (1997). *Neve školaskе bršesa* u: Alav e Rromengo. Novi Sad: Društvo Vojvodine za jezik i književnost Roma.
- Đurić, R. (2005). *Gramatika romskog jezika*. Beograd: Otkrovenje.
- Gojkov, G. (2008). *Didaktika darovitih*. Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihailo Palov”.
- Grandić, R., Letić, M. (2009). *Roditelji i nastavnici o darovitoj deci i mladima*. Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine. Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihailo Palov”.
- Kamenov, E., Dotlić, Lj. (1996). *Književnost u dečjem vrtiću*. Novi Sad: Zmajevе dečje igre: Odeak za pedagogiju Filozofskog fakulteta.
- Kamenov, E., Mikeš, M., Klemenovi, J. (1996). Razvijanje dvojezične komunikacije predškolske dece u višekulturnoj sredini. Novi Sad: *Godišnjak Filozofskog fakulteta*, knjiga XXIV, 233–239.
- Mikeš, M. (1996). *Čuvari jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Mikeš, M. (2001). *Kad su granice samo tarabe*. Novi Sad: Futura publikacije.
- Savić, S. (2010). Obrazovane Romkinje – prijedlog za model interkulturnog razumijevanja i slušanja (Educated Roma Women: A Recommendation for a Model of Intercultural Understanding and Listening). U *Kultura, drugi, žene*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu; Hrvatsko filozofsko društvo.

• **Prilog 3. Upitnik za studente koji rade aktivnost u predškolskoj ustanovi u Vršcu**

1. Koliko puta nedeljno imate aktivnost u predškolskoj ustanovi? _____

2. Da li sa romskom decom pričate romski? Da Ne

Ako je odgovor *Ne* navesti razloge: _____

4. Da li ste primetili da deca ne žele da govore romski? Da Ne

Ako je odgovor *Da*, navedite njihove razloge: _____

7. Ocenite na skali od 1 do 5 u kojoj meri romska deca govore srpski jezik (1 – veoma loše, 2 – dovoljno za komunikaciju, 3 – dobro, 4 – vrlo dobro, 5 – odlično).

1 2 3 4 5

Ocenite na skali od 1 do 5 u kojoj meri romska deca govore romski jezik (1 – veoma loše, 2 – dovoljno za komunikaciju, 3 – dobro, 4 – vrlo dobro, 5 – odlično).

1 2 3 4 5

Ocenite na skali od 1 do 5 u kojoj meri romska deca govore neki strani jezik (1 – veoma loše, 2 – dovoljno za komunikaciju, 3 – dobro, 4 – vrlo dobro, 5 – odlično).

1 2 3 4 5

6. Da li deca iskazuju određene talente prilikom realizacije aktivnosti? Da Ne

Ako je odgovor *Da*, navedite koje: _____

7. Da li po Vašem mišljenju deca pokazuju želju za učenjem novih reči u romskom jeziku? Da Ne

• **Prilog 4. Upitnik sa ekspertima za dvojezičnost u Vojvodini**

1. Da li dvojezičnost kod dece u ranom uzrastu može imati negativne efekte na razvoj govora? Da Ne

Ako je odgovor *Da*, navesti koje: _____

2. Da li se sposobnost za dvojezičnost može svrstati u dar za jezike? Da Ne

3. Da li su pripadnice i pripadnici manjinskih jezičkih zajednica u Vojvodini više izložene pritiscima za usvajanjem više od jednog jezika? Da Ne

4. Da li smatrate da su romska deca darovitija od druge dece kada je u pitanju sposobnost za učenje više jezika? Da Ne

Ako je odgovor *Da*, molimo objasnite: _____

5. Na koje načine dvojezičnost može uticati na razvijanje darovitosti dece za jezike?

6. U kojoj meri sredina u kojoj dete odrasta utiče na dvojezičnost?

7. Da li su deca iz mešovitih brakova često dvojezična? Da Ne

Ako je odgovor *Da*, molimo objasnite: _____

Marija Aleksandrovic, PhD, Professor of Vocational Education
Eldena Stanic, Teaching Associate
Preschool Teacher Training College "Mihailo Palov", Vrsac

THE LANGUAGE ABILITY OF ROMA MALES AND FEMALES TO LEARN LANGUAGES: STEREOTYPE OR A SPECIAL GIFT

Summary: Roma children are bilingual speakers because in addition to their mother tongue, in the preschool institution during the preparation for school, they learn and use the language of their surroundings, and in the preschool institution as well as in the school they learn another foreign language. The goal of this paper is to check if it is a stereotype or whether Roma children in the Vojvodina context are gifted for learning and acquiring of more languages. The hypothesis is that language learning and usage in the Roma population is not a special love of language but a way of survival – life conditions in practice make them learn the language of those with whom they live (for a longer or shorter period of time). The empirical material was gathered through a questionnaire implemented in four citizen groups in Vrsac: 1. preschool teachers in (state) preschool institutions in which there are Roma children with whom they implement the preschool program; 2. parents of Roma children; 3. Roma students of the Preschool Teacher Training College "Mihailo Palov" in Vrsac who are in a Roma language group during their studies; 4. experts on bilingualism in Vojvodina. The expected results are that giftedness for bilingualism will be shown regardless of the living conditions. Conclusion: Roma children are bilingual speakers because in addition to their mother tongue in the preschool institution during their preparation for school, they learn to use the language in their surroundings, and during their elementary school they learn another language. The conclusion is that the society in which they live imposes on them the obligation to speak more than one language, which the Roma people accepted over the years so that they could survive and become better integrated.

Key words: Roma language, bilingual speakers, giftedness and Roma children, research, children of the preschool age.

